

Masterscriptie sociologie

‘Vrouwe Media is in tegenstelling tot Vrouwe Justitia niet blind’

**Een onderzoek naar framing in traditionele media over de rechtszaak
tegen Geert Wilders.**

Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen

Master sociologie: Populist times. The causes and consequences of support for populist parties

Student: Frank Schenk, 437009

Begeleider: J. Harambam

Tweede lezer: E. Steenvoorden

Datum: Augustus 2017

Aantal woorden: 11750

Abstract - In dit kwalitatieve onderzoek naar framing in traditionele media over de rechtszaak tegen Geert Wilders zijn krantenberichten en televisieprogramma's geanalyseerd. Dit om het dilemma tussen populisme *voor* en populisme *door* de media in beeld te krijgen: populisme dat aandacht krijgt vanwege het nieuwswaardige karakter en het gebruik van populistische retoriek door de media. De analyse van dit onderzoek heeft zich conform de theorie van framing gericht op taal, hetgeen bijdraagt aan het creëren van een 'werkelijkheid'. Allereerst zijn van de geselecteerde media de beschikbare data gecodeerd en getranscribeerd. Deze is vervolgens in categorieën uiteengezet, om op een inductieve manier achter frames te komen. Uit de analyse van data zijn drie frames gekomen. Allereerst is dit het frame culturele polarisatie, waarin een gepolariseerde samenleving nadrukkelijk in groepen uiteen wordt gezet. De tweede frame onafhankelijke machten in gevaar uit zich in de discussie over een politiek proces en de rechtmatigheid van het proces. Daarnaast komt dit frame ook tot uiting in de rol die media als actor spelen door politici te bevragen over de rechtszaak. Het derde frame botsende grondrechten vloeit voort uit de discussie over de reikwijdte van vrijheid van meningsuiting en wanneer er sprake is van discriminatie. Deze studie concludeert dat alle drie de frames direct bijdragen aan populisme *voor* de media en indirect bijdragen aan populisme *door* de media.

Keywords: framing, traditionele media, culturele polarisatie, botsende grondrechten, onafhankelijkheid van machten.

Inleiding

Het is 20 maart 2014, een dag nadat de uitslagen van de Gemeenteraadsverkiezingen bekend zijn gemaakt. De PVV met frontman Wilders heeft in enkele steden een overwinning behaald, zo ook in Den Haag. Het landelijke nieuws wordt gedomineerd door de PVV, maar niet vanwege de geboekte verkiezingsoverwinningen. In zijn 'overwinningstoespraak' volgend op de uitslagen vroeg Wilders zijn publiek om een reactie op de vraag of zij 'meer of minder Marokkanen' wilde (NRC, 20-03-2014). Hierop scandeerde het publiek, ingestudeerd en wel: 'Minder, minder, minder', waarop de PVV-leider reageerde met 'dat gaan we regelen' (Fennema, 2016). Op 18 december 2014 maakt het Openbaar Ministerie bekend dat Wilders vervolgd zal worden op grond van discriminatie en haat zaaien. Ruim twee jaar duurt de rechtszaak, zowel in de rechtszaal als in de media. Op 9 december 2016 volgt een uitspraak, waarop zowel Geert Wilders als het Openbaar Ministerie in hoger beroep gaan (Rechtspraak.nl, 2016). Wilders krijgt door de rechtszaak een podium: er wordt over hem gesproken en hij zelf kan zijn mening verkondigen.

Het is dit podium gecreëerd door de media waar emotionele politiek zoals Wilders het bedrijft voedingsgrond krijgt (Vossen, 2013). Binnen emotionele politiek is politiek verworden tot een schouwspel waarin strijd, competitie en emoties een dagelijkse rol spelen binnen verslaglegging van nieuwsitems (Van der Linde, 2016). Gesteld wordt dat partijen die als populistisch worden geclassificeerd baat hebben bij het aanspreken van 'gevoel' door de zorgen van de 'gewone man' uit te spreken (Bos, Van der Brug & De Vreese, 2011). Dit aanspreken gebeurt door veelvuldig in de media te verschijnen of door als media zelf populisme te bedrijven. Zo zouden met name 'populaire tabloidmedia' vaker berichten over populistische partijen en daarmee het populisme voedingsgrond geven (Mudde, 2007; 2013). Deze voedingsgrond kan overslaan naar reeds gevestigde politieke partijen die zich eveneens van populistische retoriek bedienen om aandacht van de media te verwerven. Hierdoor kan populisme als product van de 'tijdsgeest' worden gezien en bijdragen aan 'verrechtsing' van het debat (Mudde, 2004). De aandacht in de media, de invloed op andere partijen

en ‘verrechtsing’ van het debat kunnen verklaringsgrond bieden voor het opkomen van populistische partijen en de populariteit die ze vergaren.

De verstandhouding tussen media en populisme is een complex punt. Enerzijds geven de media aandacht aan wat als ‘nieuwswaardig’ beschouwd wordt. Stellige, controversionele en polariserende uitspraken zorgen voor debat en opinievorming en dragen bij aan de informatieve en opiniërende functie van media (Vliegenthart, 2012). Anderzijds stelt bijvoorbeeld Vossen (2016) dat een partij als de PVV profiteert van de grote mate van media-aandacht en het hier zijn populariteit aan dankt. De media zouden dan teveel aandacht geven aan populisme in vergelijking met andere partijen en daarmee de partij continu in de schijnwerpers zetten. Bos en Brandts (2014) beschrijven dit dilemma als volgt door te stellen dat er zowel populisme *voor* de media, als populisme *door* de media wordt bedreven. Populisme *voor* de media vindt plaats door partijen die geclassificeerd worden als populistisch een stem te geven, zij passen populistische retoriek toe en vergaren zo aandacht. Zij verkrijgen aandacht omdat de onderwerpen als nieuwswaardig worden gezien. De focus van media op ‘sensatie-’ en ‘conflictnieuws’ zorgt voor een persoonlijke emotionele benadering van politici waar populistten bij aansluiten. Populisme *door* de media uit zich doordat media stilstaan bij bepaalde onderwerpen die als populistisch voorgesteld worden zoals anti-elitaire, euro-sceptische, anti-migratie en antipolitieke standpunten. Zij berichten hier niet alleen over, maar nemen hier ook zelf standpunten over in. Populaire, radicale en tegen ‘elite’ aggregerende standpunten kunnen rekenen op meer populariteit en worden door media genormaliseerd. Bij populisme *door* de media verliest media zijn onafhankelijke status als ‘waakhond’ van de democratie. Het is dit spanningsveld waarin media balanceren, tussen informatief verslag leggen en meegaan in populistische retoriek wat centraal staat in dit onderzoek.

In eerder onderzoek zoals dat van Bos en Brandts (2014) wordt er een inhoudsanalyse gedaan van krantenberichten om vast te stellen of beide vormen van populisme, *voor* en *door* de media, zijn te vinden. Ander onderzoek van Bos, Van der Brug en De Vreese (2011) stelt dat populistten niet altijd meer aandacht krijgen in media, maar dat bepaalde factoren wel invloed kunnen hebben op de mate van aandacht. Wat deze onderzoeken niet benoemen is hoe en op wat voor manier er nieuws over populistten wordt geuit. De onderzoeken hebben veelal een kwantitatief gehalte waarin er met name wordt geteld hoe vaak bepaalde (verbale) uitingen zich voordoen (bijvoorbeeld Bos & Brandts, 2014). Andere onderzoeken welke specifiek zijn gericht op framing leggen op hun beurt weinig een link met populisme en richten zich met name op berichtgeving voor een verkiezingsronde (bijvoorbeeld Vliegenthart & Roggeband, 2007; Bos, Van der Brug & De Vreese, 2011).

In deze masterscriptie wordt op basis van een casestudy, de tweede en meest recente rechtszaak tegen Geert Wilders, nagegaan hoe traditionele media nieuws framen en of deze frames aansluiten bij populisme *voor* of *door* de media. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag: *Hoe wordt er in traditionele media nieuws geframed over de rechtszaak tegen Geert Wilders?* Geconcludeerd zal worden in hoeverre hier populisme *voor* of populisme *door* de media plaatsvindt. Hiermee draagt het onderzoek bij aan de wetenschappelijke debatten over de relatie tussen populisme en media.

Theoretisch kader

Binnen het theoretische kader worden eerst de begrippen populisme en rechts-radicaal-populisme van uitleg voorzien. Dit heeft raakvlakken met de retoriek en de manier waarop de PVV in de media verschijnt. Enerzijds is dit van belang om de keuze voor de PVV als rechts-radicaal-populistische partij te rechtvaardigen en anderzijds om rechts-radicaal-populistische retoriek *voor* en *door* de media te kunnen herkennen. Vervolgens zullen eerdere onderzoeken aangehaald worden die betrekking hebben op de verstandhouding tussen media en populisme. Daarna zal de theorie achter ‘framing’ van uitleg worden voorzien, dit is de theoretische achtergrond waaruit het onderzoek van deze masterscriptie geoperationaliseerd wordt.

Populisme en rechts-radicaal-populisme

Populisme is een verzamelterm die veelal door tegenstanders van een bepaalde politieke partij wordt gebruikt en kan zich zowel links als rechts van het politieke spectrum voordoen. Een partij die ‘populistische retoriek’ toepast wordt meestal in een kwaad daglicht gezet omdat het simplistische, niet realistische en emotionele voorstellen produceert (De Lange, 2007). Volgens Mudde (2004:543) wordt daarmee de term populisme te kort gedaan en omvat het wel degelijk theorie. Populisme sluit aan bij de notie van ‘het volk’ dat strijdt tegen ‘een corrupte elite’. Het volk behoort toe tot het *heartland*, een geromantiseerde constructie van hoe het land altijd is geweest en de gemeenschap die populistten dienen (Taggart, 2004). Binnen het *heartland* zijn belangrijke waarden vastgesteld, hetgeen er voor kan zorgen dat populisme zich zowel links als rechts, progressief als conservatief kan uiten. Het gebrek aan essentiële algemene waarden betekent dat populisme zijn standpunten kan aanpassen naargelang het onderwerp (Taggart, 2004). Vaak is duidelijker waar populistten *tegen* aggregeren dan waar ze daadwerkelijk voor staan (Mudde, 2004).

In literatuur over populisme bestaat veel discussie of het gezien moet worden als een ideologie, stijl, tijdsgeest, discours of politieke strategie (Vossen, 2010). In deze masterthesis wordt Mudde (2004) gevolgd, die stelt dat populisme het best als ‘dun-gecentreerde ideologie’ kan gelden. In tegenstelling tot ‘volledige ideologieën’ als socialisme en liberalisme, heeft het populisme sommige kenmerken van een ideologie maar geeft het geen vaststaande te verwachten antwoorden op complexe maatschappelijke vraagstukken (Mudde & Kaltwasser, 2017). Een tweede discussiepunt vindt zijn oorsprong in de familienaam. Met vele afgeleide benamingen zoals extreemrechts, populistisch-rechts, nieuw-populisme, fascisme en populistisch-nationalisme is de term populisme te abstract en onder te verdelen in meerdere subcategorieën (Mudde, 2007:12). Mudde (2007) en Akkerman, De Lange en Rooduijn (2016) hanteren om duidelijkheid te creëren de term ‘rechts-radicaal-populisme’, welke ook in deze masterthesis zal worden gebruikt.

Het kernconcept van rechts-radicaal-populisme is volgens Mudde (2007) ‘de natie’. De angst om enige vorm van de natie te verliezen roept verzet op. Hiertoe behoren de concepten ‘nativisme’ en ‘xenofobie’, welke zich tot elkaar verhouden (Akkerman, De Lange & Rooduijn, 2016). Nativisme geldt als onderdeel van een ideologie welke stelt dat een land uitsluitend bewoond moet worden door een homogene bevolking (Mudde, 2007:19). Xenofobie sluit hierbij aan omdat het gezien kan worden als angst voor ‘andere’ invloeden, die voor chaos kunnen zorgen in de natie. Migratie kan hier gelden als voorbeeld, hierdoor zouden ‘christelijke’ en ‘liberale westerse waarden’ onder druk komen te staan (Rooduijn, De Lange & Van der Brug, 2014). Een derde kenmerk kan volgens Mudde (2004) gevonden worden in autoritarisme, een leider die de zorgen van de gewone burger hoort. Beslissingen dienen te worden gemaakt zonder consensus en in het voordeel van de meerderheid

van de bevolking als expressie van 'de volkswil'. Orde is daarbij een vereiste voor de gehele samenleving, een strak georganiseerde rechtsstaat waar regels ten koste van alles worden nageleefd. Alleen zo kan de veiligheid van de natie worden bevorderd en kan 'vrijheid' blijven bestaan (Mudde, 2007).

Binnen deze masterthesis is de politieke partij: Partij Voor de Vrijheid (PVV) gekozen als onderzoeksobject. De PVV, opgericht in 2006, is een politieke partij met als boegbeeld de 'charismatische' leider Geert Wilders (Fennema, 2016). De partij staat bekend als xenofob tegen 'vreemde' invloeden in het bijzonder de islam en kan daarom gelden als rechts-radicaal-populistisch (Akkerman, De Lange & Rooduijn, 2016). De manier van politiek bedrijven en de retoriek die de partij toepast is er een van polarisatie, emotie en anti-elitair (Vossen, 2013). Hierdoor kunnen de partij en in het bijzonder de leider gerekend worden tot het populisme en de nodige media-aandacht genereren.

Populisme en media

Het eerder genoemde onderzoek van Bos en Brants (2014) spreekt over een wisselwerking tussen politiek populisme *voor* de media en populisme *door* de media. Politiek populisme *voor* de media richt zich op de meerwaarde die populisme voor media heeft, het voorziet in nieuwswaarde. Deze nieuwswaarde wordt gevonden in stijl, toon en het zelfbenoemde verschil van populistische leiders in vergelijking met gevestigde partijen. Doordat populisten zich distantiëren van andere politici, welke veelal worden afgedaan als 'de elite', hanteren ze andere gebruiken en retoriek welke als opvallend en afwijkend gezien worden. De emotionele en niet-realistische voorstellen voorzien in nieuwswaarde omdat het ander geluid laat horen. Daarnaast heeft marktwerking tussen media gezorgd voor meer focus op 'sensationeel' en 'entertainment' gericht nieuws waarin populisme kan voorzien (Bos & Brants, 2014). Wanneer er populisme *door* media wordt bedreven speelt media in op anti-elitaire, antipolitieke en anti-immigratie gevoelens die leven in de samenleving. Media nemen de intentionele gevolgen van populistische gedragingen in het politieke debat over en populistische houdingen worden gevonden bij journalisten van talkshows, kranten en andere 'infotainment' media-uitingen (Vliegenthart, 2012; Bos & Brants, 2014). Wanneer er sprake is van populisme *door* de media, verliest media zijn onafhankelijke en objectieve status, aan enige vorm van 'expertise' wordt getwijfeld en men toont sympathie met populistische bewegingen.

Hoewel Bos en Brants (2014) stellen dat populisme *voor* de media een gegeven is door de zoektocht van media naar sensationeel nieuws stellen Bos, Van der Brug en De Vreese (2011) dat populistische partijen niet bij voorbaat meer aandacht krijgen in media dan gevestigde partijen. Factoren van een politieke partij zoals autoriteit, kennis, sterk leiderschap en zichtbaarheid zijn het meest van belang om aandacht te vergaren. Echter wijzen ook zij op de indirecte effecten van populisme. Hiermee wordt bedoeld dat negativiteit, strijd, competitie, emoties en 'sterke' rechtlijnige uitspraken kunnen zorgen voor entertainment en verhoogde attentie in media. Dit sluit aan bij wat Mudde en Kaltwasser (2017) beschrijven als kenmerk van populistische leiders die 'gedurfde uitspraken' doen vanuit 'algemene kennis' waar burgers zich mee kunnen identificeren. Populisten kunnen dus evenwel in staat zijn meer media-aandacht te vergaren, maar dit is geen gegeven.

Voor de PVV is het essentieel om gratis publiciteit te vergaren omdat de partij de organisatie en het budget mist zoals andere politieke partijen (Akkerman, De Lange & Rooduijn, 2016). Een

rechtszaak kan hierbij een uitkomst bieden, zo stellen Van Spanje en De Vreese (2015) in eerder onderzoek vast dat de (eerste) rechtszaak tegen Geert Wilders heeft geleid tot electorale winst. Dit komt volgens hen door een aantal redenen. Allereerst vanwege de media-aandacht die een rechtszaak genereert en dat nieuws belangrijk wordt beschouwd door het electoraat als er veel over bericht wordt. Hiermee wordt bedoeld dat potentiële kiezers sneller op een persoon stemmen die veelvuldig in het nieuws verschijnt. Daarnaast kan er 'eigenaarschap van discussiepunten' optreden, onderwerpen en standpunten worden dan geassocieerd aan een politicus. Tot slot kan Wilders zich manoeuvreren in een slachtofferrol en zich profileren als verdediger van het vrije woord, waardoor hij zich 'krachtig' kan onderscheiden van andere politici.

Deze diverse onderzoeken geven inzicht over het functioneren van media in relatie met populisme. Zij benoemen dat populisme zowel *voor* als *door* de media kan worden geuit, dat hoewel media een belangrijke rol spelen bij de opkomst van populisme het niet zo is dat populistten bij voorbaat meer aandacht genereren. Wel is het zo dat populistten baat hebben bij het verkrijgen van media-aandacht, alhoewel dit geldt voor alle politieke partijen. Hiervoor kunnen echter 'unieke' manieren worden gevonden zoals de rechtszaak. Wat de voorgaande onderzoeken niet benoemen is in hoeverre framing een rol speelt. Dus hoe bepaalde formuleringen, woorden en metaforen gebruikt worden om een kader te scheppen voor een onderwerp (Johnson-Cartee, 2005). Dit is van belang om zowel populisme *voor* als *door* de media te kunnen ontdekken. Om dit gestructureerd te kunnen doen volgt er een theoretische achtergrond van de term 'framing'.

Framing, frameworks en frame-analyse

Een frame is het creëren van een kader waardoor waargenomen informatie geïnterpreteerd kan worden (Entman, 1993). Alle informatie die we tot ons nemen plaatsen we in een kader of wordt door de bron in kwestie in een kader geplaatst. Dit kader biedt ons een idee van de 'werkelijkheid' en sluit aan bij onze eigen subjectiviteit (Goffman, 1974:10-11). Elk nieuwsverslag of artikel bekijken we vanuit een bepaalde zienswijze oftewel een eerder gedetermineerd kader. Taal speelt een belangrijke rol in het vormgeven van de kaders of frames en creëert zo 'realiteit'. Een werkelijkheid wordt zo opgebouwd door middelen van frames, het construeren van deze kaders wordt 'framing' genoemd. De nadruk van framing ligt bij *hoe* iets gezegd wordt oftewel de woordkeuze en het gekozen kader, in tegenstelling tot *wat* er gezegd wordt oftewel de inhoud (Vliegthart, 2012).

Frame-analyse is een manier om 'de organisatie van ervaringen' te doorgronden, oftewel om frames en diens effecten te begrijpen (Goffman, 1974). Ervaringen staan niet op zichzelf, even als gedrag zijn ze gebonden aan tijd, duur en context. Om een frame-analyse te kunnen toepassen is langdurige berichtgeving over hetzelfde onderwerp nodig (De Vreese, 2005). Hierdoor kan worden gezien welke progressie frames doormaken en of zij aansluiten bij maatschappelijk waarneembare veranderingen (Vliegthart & Roggeband, 2007). Actoren zoals journalisten, organisaties, politici en bedrijven kunnen gezien worden als 'machthebbers', zij creëren een sociaal framework om nieuws te kaderen, maar ook om bepaalde paradigma's overeind te houden (Carragee & Roefs, 2004). Framing kan onderzocht worden op basis van 'stijlfiguren' (Gamson & Modigliani, 1989) hetgeen Van den Berg (2004) taalhandelingen noemt. Hiermee wordt bedoeld: beeldspraak, metaforen, voorbeelden, slogans, afbeeldingen en het omschrijven van 'visuele' gedachten.

Framing gebeurt dagelijks en is een onderdeel van communicatie (Vliegthart & Roggeband, 2007). In berichtgeving over de rechtszaak tegen Geert Wilders wordt framing

toegepast door zowel de direct betrokkene actoren als door de media. Alle actoren proberen een kader te scheppen waar berichtgeving over de rechtszaak in moet worden geplaatst. De rechtszaak wordt als nieuwswaardig beschouwd en Wilders zijn betogen worden zowel in de rechtbank als daarbuiten vaak herhaald, hetgeen gezien kan worden als populisme voor de media. Media besteden aandacht aan de toon, stijl en houding die Geert Wilders in en rondom de rechtszaak uitdraagt. De manier waarop er wordt gekeken naar onderwerpen kunnen ook in overeenstemming raken met het gedachtegoed van de populist, in dit geval Geert Wilders. Er is dan sprake van populisme door de media, media nemen standpunten van de populist over en laten deze standpunten onderdeel worden van het debat. Door binnen deze paragraaf te benoemen wat framing is en hoe het herkend kan worden draagt elk onderdeel van het theoretische kader bij aan verduidelijking van de onderzoeksvraag: *Hoe wordt er in traditionele media nieuws geframed over de rechtszaak tegen Geert Wilders?*

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt gebruik gemaakt van een discoursanalyse en een frame-analyse gericht op de casestudy: de rechtszaak tegen Geert Wilders. Allereerst worden de methodes discoursanalyse en frame-analyse van uitleg voorzien alvorens er aandacht wordt besteed aan het concept casestudy en de operationalisering van het onderzoek.

Discoursanalyse en frame-analyse

Foucault (1972) heeft het binnen zijn werk over discours, wat gekenmerkt kan worden als een systeem dat als vanzelfsprekend wordt gevonden en wat als 'waarheid' wordt aanvaard. Binnen een discoursanalyse betreft het onderzoek niet alleen gesproken of geschreven teksten, maar evengoed beeldmateriaal. Beide vormen spelen een rol in communicatie, een discoursanalyse is er op gericht deze communicatie te doorgronden om de 'eigen werkelijkheid' die taal creëert bloot te leggen (Van den Berg, 2004). Bij een discoursanalyse verzamelt de onderzoeker op een systematische manier informatie (Boeije, 2014). Pan en Kosicki (1993) geven aan dat deze systematische manier bedoeld is om 'opvallende elementen' te identificeren die gemeengoed kunnen worden voor lezers en toehoorders.

Over framing bestaat binnen literatuur geen consensus over hoe het moet worden gedefinieerd en hoe het moet worden geoperationaliseerd (Vliegthart & Roggeband, 2007). Frames kunnen uitgelicht worden door eerst onderwerpen vast te stellen, alvorens onderzoek te doen. Dit wordt gezien als deductieve manier, frames staan dan van tevoren vast (Van Gorp, 2007). In deze masterthesis wordt uitgegaan van een inductieve manier. Dit gebeurt door theorie van framing in het achterhoofd te houden en vervolgens berichtgeving te analyseren waardoor specifieke frames 'tevoorschijn' komen (De Vreese, 2005). Frames komen als het ware 'tevoorschijn' door patronen in het concrete materiaal te zoeken om vervolgens uit te komen bij een beperkt aantal 'abstracte frames' (Van Gorp, 2015). Deze frames worden vervolgens opnieuw onderbouwd door het aanwezige materiaal te filteren en verschillende manieren te onderzoeken hoe één en hetzelfde frame wordt bestendigd. Van Gorp (2007) stelt dat een 'abstracte frame' moeilijk te identificeren is in een inhoudsanalyse en dat beweegredenen van een onderzoeker altijd een rol spelen in het vaststellen van frames. Hierdoor kunnen de geselecteerde frames, frames zijn van de onderzoeker in plaats van media-frames. Door in deze masterthesis een inductieve manier toe te passen ondervang ik dit probleem en blijft de mogelijkheid open nieuwe frames te vinden en te verklaren. Door geen

begrippen of terminologie van te voren te selecteren, maar uitsluitend te letten op bepaalde taalhandelingen kunnen er specifieke en mogelijke onverwachte frames uitgelicht worden.

Caseselectie

De tweede en meest recente rechtszaak tegen Geert Wilders is als casus geselecteerd om meer inzicht te krijgen in framing van populisme *voor* en *door* de media. Hiervoor is gekozen omdat de casus langere tijd het nieuws heeft bepaald en er binnen berichtgeving over tal van directe- en indirecte gevolgen van de rechtszaak werd gesproken. Ik behandel de casus als wat Burawoy (1998) een 'uitgebreide casestudy' noemt, zo kunnen er door één zaak te onderzoeken overeenkomsten worden gezocht op een 'groter' abstractieniveau met andere cases. Hetgeen niet als doel heeft te moeten leiden naar 'algemene wetmatigheden', maar naar theoretische noties binnen in dit geval berichtgeving. Flyvbjerg (2006) geeft aan dat een casestudy niet uitsluitend nuttig is om tot hypotheses te komen of om hypotheses te testen maar evengoed om theorie te ontwikkelen. Zo kan de rechtszaak worden beschouwd als een *paradigmatic case*, waar een voorbeeld zoals de rechtszaak geldt als exemplarisch voor hoe de media berichten over populisme. Berichtgeving over de rechtszaak is karakteristiek over hoe er überhaupt bericht wordt over 'nieuwswaardige' items. Kenmerkend is dat een paradigmatische casus stil staat bij gebruiken die vanzelfsprekend gevonden worden en de onderzoeker hier op een intuïtieve manier vragen bij stelt (Flyvbjerg, 2006).

Dataselectie

Binnen deze masterthesis wordt onderzoek gedaan naar traditionele media, hieronder wordt verstaan de geprinte media, radio en televisie (De Graaf & Steinmetz, 2012). Hiervoor is gekozen om het concept media wat eveneens gericht kan zijn op online-berichtgeving buiten beschouwing te laten. Alhoewel krantenartikelen als televisieprogramma's eveneens online zijn te vinden geldt hiervoor naar mijns inziens nog steeds het adagium traditionele media. Zowel een discoursanalyse als frame-analyse is gericht op het doorgronden van communicatie, traditionele media voorziet nog altijd in de nieuwsvoorziening van veel mensen. Het onderzoeksmateriaal bestaat uit twee componenten: kranten en televisieprogramma's.

Voor geprinte media zijn de kranten De Telegraaf en Volkskrant geselecteerd. De Telegraaf wordt in literatuur voorgesteld als populaire tabloid krant, waar de Volkskrant wordt neergezet als kwaliteitskrant (Bos & Brants, 2014). De Telegraaf is Nederlands grootste krant en is naar eigen zeggen gericht op 'wat de gewone man vindt'. De Volkskrant heeft daarentegen een andere signatuur, het maakt gebruik van veel columns en besteedt meer aandacht aan cultuur (De Graaf & Steinmetz, 2012). Rooduijn (2014) stelt echter dat er geen verschil is tussen media qua aandacht geven aan populisme. Het maakt volgens zijn onderzoek niet uit of je nu populisme onderzoekt bij kwaliteit- of populaire media, beide geven populisme een podium.

Nieuwsprogramma's als het NOS journaal en RTL nieuws beheren websites waarop nieuws uit voorgaande jaren is terug te vinden. Hierdoor kan een vollediger beeld worden geschetst van media-aandacht over de rechtszaak tegen Geert Wilders omdat er geregeld interactie is tussen het journaal en kranten. Daarnaast zijn de programma's Nieuwsuur en Eenvandaag gebruikt. Dit omdat zij vaak een groter en langer item maken van nieuws in vergelijking met het journaal. Het zijn programma's die regelmatig gastsprekers en experts uitnodigen om commentaar te geven. Door van deze 'langere' nieuwsberichten gebruik te maken kan er een vollediger beeld worden gevormd van de aanwezige frames die eveneens te vinden zijn in kranten en journaals. Er is gekozen om zowel van

de geschreven media (kranten) als de nieuwsprogramma's meerdere soorten te onderzoeken om de validiteit van de ontdekte frames te vergroten, immers betreft de uitkomst van het onderzoek niet frames uit één krant of één journaal maar uit meerdere.

De periode van onderzoek begint op de dag waarop Geert Wilders zijn uitspraak deed, 19 maart 2014, tot de dag het OM besloot in navolging van Geert Wilders in hoger beroep te gaan, 23 december 2016. In totaal zijn er 86 afleveringen van de geselecteerde televisieprogramma's getranscribeerd en gecodeerd en 172 krantenartikelen gecodeerd. Het aantal verschilt per medium. Zo besteedde De Telegraaf de meeste aandacht aan de rechtszaak tegen Geert Wilders (130 artikelen), waarbij het eveneens kan gaan om updates, livestreams en liveblogs. Er is in dit onderzoek online gezocht naar krantenartikelen, hierdoor kan het zijn dat dit aantal niet overeen komt met de in de krant gepubliceerde artikelen. De Volkskrant besteedde in dat opzicht minder artikelen aan de rechtszaak, 'slechts' 42. Omdat deze krant gebruik maakt van langere artikelen en minder updates en liveblogs, komt dit mogelijk dichterbij het aantal gepubliceerde artikelen. Van de programma's besteedde de NOS meer aandacht aan de rechtszaak dan RTL, hierbij dient wel enige opmerking geplaatst te worden. Zo zijn voor de NOS alle videofragmenten terug te zien maar is dit bij RTL niet het geval omdat een deel van de websitelinks niet langer actief zijn. Eenvandaag besteedt op zijn beurt meer aandacht aan de rechtszaak dan Nieuwsuur. Zowel de kranten als programma's hebben zoekmechanismen, de termen 'Wilders' en 'rechtszaak Wilders' zijn hierbij gebruikt om de programma's en krantenartikelen binnen het bepaalde tijdbestek te selecteren.

Analyse

Open coderen vond plaats door alle beschikbare data door te lezen en hier samenvattende labels aan te plakken, dit heeft er toe geleid dat het terrein werd verkend en de gegevens overzichtelijk en hanteerbaar werden. Deze eerste codes zijn neergezet in een Excel-bestand en hadden algemene inhoudelijke noties als actie-reactie, reconstructies en vergelijkingen maar ook theoretische noties als hyperbolen, titels en beeldspraak. Binnen deze codes zaten eveneens de uitspraken van de direct bij de rechtszaak behorende actoren. Een vervolgstap was deze fase van open coderen om te zetten naar axiaal coderen, oftewel het concrete tastbare om te zetten naar het abstracte (Boeije, 2014). Codes zijn tot elkaar gebundeld en er heeft een reductie van materiaal plaatsgevonden, waardoor de complexiteit van categorieën werd versimpeld (Van Gorp, 2015). Een culturele component en het rechtszakelijk gehalte van de rechtszaak zijn daarbij van doorslag geweest. Er zijn op dat moment drie frames vastgesteld, waarna het beschikbare materiaal opnieuw is bekeken om mogelijke verschillen tussen de diverse media er uit te kunnen lichten. Door in een cyclisch proces meerdere keren het materiaal te bekijken en diverse manieren te belichten hoe één en hetzelfde frame zich openbaart, hebben de frames meer theoretische inhoud gekregen (Boeije, 2014). De frames zijn door 'analytische inductie' en door 'theoretische sensitiviteit' tot stand gekomen.

Resultaten

In de methode is aangegeven diverse traditionele media te onderzoeken met als gevolg dat verschillende frames nadrukkelijker zouden verschijnen afhankelijk van het specifieke medium. Deze verschillen zijn echter niet waargenomen, alle vormen van media berichten op eenzelfde manier over de rechtszaak. De frames zijn dan ook bij alle media te vinden en het verschil van 'karakter' van het medium speelt hierdoor geen rol in het analyseren van de resultaten. In het verlengde hiervan wordt

niet ingegaan op specifieke verschillen en overeenkomsten tussen media maar wordt berichtgeving uit diverse media als een geheel bekeken om de frames duidelijk te krijgen.

Allereerst spreekt tot de verbeelding dat er sprake is van een zogenoemde ‘conflictframe’, nieuws wat wordt gebracht op basis van tegenstellingen, op basis van voor- en tegenstanders. De berichtgeving over de rechtszaak verdeelt de samenleving en de betrokken actoren profileren zich in de media. Binnen de verslaglegging ligt het accent op strijd, emoties en strategie van en tussen de diverse actoren. Daarnaast wordt veelvuldig benoemd wat de mogelijke gevolgen zijn van de rechtszaak. De rechtszaak wordt beschreven in ‘actie-reactie’ door actoren direct tegenover elkaar te zetten, uitspraken te herhalen en door diverse reconstructies te laten plaatsvinden. De bij de rechtszaak behorende actoren zoals de rechter, advocaten, Officier van Justitie en Geert Wilders, worden gepersonifieerd waardoor conflict een duidelijk gestalte krijgt. De direct bij de rechtszaak betrokken actoren bedienen zich veelvuldig van taalhandelingen en daarmee van framing, echter blijven uitspraken van hen buiten beschouwing in deze analyse.

Framing wordt gedaan door media, zij creëren taal waaruit frames worden geconstrueerd en geactiveerd. Media kunnen bijdragen aan frames van een ander medium door te verwijzen naar uitspraken welke zijn gedaan in het betreffende medium, media verwijzen dan naar elkaar. Door dit te doen en gebruik te maken van livestreams, liveblogs en updates versterkt de media een impressie dat de rechtszaak ‘nieuwswaardig’ is. Hierin lijken de media gedurende de rechtszaak op twee gedachten te hinken. Aan de ene kant zien de media zich genoodzaakt over de rechtszaak te berichten, omdat het als ‘nieuwswaardig’ wordt beschouwd. Aan de andere kant twijfelen de media of Wilders wel zo veel aandacht zou moeten krijgen omdat hij de uitspraken met voorbedachte rade zou hebben gedaan om publiciteit te vergaren. Dit dilemma uit zich in de gekozen terminologie van de beschrijving van de rechtszaak. Zo worden de uitspraken van Geert Wilders die gelden als aanleiding voor de rechtszaak beschreven als: ‘berucht’, ‘omstreden’ en ‘misselijkmakend’. De rechtszaak wordt aangekondigd met termen als ‘unieke’, ‘historische’, ‘beladen’ maar ook ‘bewogen’ rechtszaak. De Telegraaf (19-03-2015; 14-11-2016) doet een poging om de uitspraak te koppelen aan de rechtszaak, zoals de termen ‘Marokkanenzaak’ en ‘minder Marokkanenproces’.¹ De aankondiging van wat er gedurende de diverse procesdagen gaat gebeuren zorgt eveneens voor een toevoeging, het is niet zomaar een proces, maar een: ‘omstreden proces’, ‘geruchtmakend proces’ en ‘een gevoelige zaak’² volgens Eenvandaag (17-03-2016). De aanduidingen van de rechtszaak in termen als historisch en uniek gaan in op de mogelijke impact van de zaak. In navolging daarvan geven de verwijzingen van een ‘omstreden’, ‘geruchtmakend’ en ‘gevoelig proces’ een oordeel over de controverse waar de rechtszaak mee gepaard gaat.

Het bovengenoemde ‘conflictframe’ is te breed en omvat meerdere specifieke frames, waardoor dit uiteengezet dient te worden. In het kader hiervan, met de onderzoeksvraag en diverse hypothesen in het achterhoofd zijn er drie specifieke frames gevonden. Allereerst is dit het frame *culturele polarisatie*, hierin wordt het beeld van een kloof in Nederland tussen diverse groepen bestendigd. Omdat het over een rechtszaak gaat tegen een politicus wordt er eveneens veelvuldig bericht over het in *gevaar zijn van onafhankelijke machten*, hetgeen als tweede frame wordt beschouwd. Het derde frame, *botsende grondrechten*, vloeit voort uit de grondwettelijke discussie

¹ http://www.telegraaf.nl/binnenland/23820927/___Claim_dreigt_voor_Wilders___html

http://www.telegraaf.nl/binnenland/27018577/___Minder_minder_proces_hervat___html

² http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/65819/_minder_minder_wat_gebeurde_er_op_uitslagenavond_pvv_

tussen de vrijheid van meningsuiting en het gelijkheidsbeginsel die sinds de rechtszaak media-aandacht krijgt.

Frame 1: Culturele polarisatie

Het frame *culturele polarisatie* manifesteert zich wanneer groepen expliciet tegenover elkaar geplaatst worden en er nadruk tussen tegenstellingen wordt gelegd. Culturele polarisatie kan zich sterker uiten wanneer er controverse over een onderwerp bestaat. Zo werd al eerder de aankondiging van de rechtszaak aangehaald, welke in termen als 'historisch' en 'uniek' wordt gebracht, in navolging hiervan kan een actor reageren. Dit gebeurt op diverse manieren, zo kan men door middel van een opiniepanel de tegenstellingen laten zien van aanhangers van politieke partijen of verslag doen vanuit bepaalde wijken om een eenzijdig of een juist zo divers mogelijk beeld te schetsen van burgers. Dit eenzijdige beeld wordt bijvoorbeeld geschetst door veel mensen van Marokkaanse origine te interviewen. Programma's maken gebruik van experts, die tegenover elkaar worden gezet om tegenstellingen te verduidelijken, ook hiermee wordt een 'kloof' bestendig.

Eenvandaag en De Telegraaf maken gebruik van een lezerspanel, welke ze vervolgens weergeven in procentmatige aantallen hoe 'Nederland' over de kwestie denkt. Zo benoemt Eenvandaag (20-03-2014) daags na de uitspraken: "Wat je nu vertelt die 64% dat is alle kiezers, kijken we nu even naar, dat is aardig van het Eenvandaag opiniepanel, dat kan, naar alleen de achterban van Wilders. Hoe denkt die er over?". Hierop antwoordt de panel deskundige: "antwoord is overduidelijk, kijk maar 89% van de PVV achterban die staat achter die actie van Wilders...".³ Deze manier van peilen wordt veelvuldig herhaald, zo benoemt Eenvandaag (23-11-2016) twee jaar later:

"Ja als we kijken naar politieke kiezers dan zien we hele scherpe lijnen en grote verschillen. (*Poll verschijnt in beeld*) Bij de 50% die ja zegt, verschijnen aan de zijlijn de partijen PVV, VVD, 50+ en VNL bij de 45% die nee zegt verschijnen aan de zijlijn de partijen PVDA, GL, D66 en CU. Kiezers van partijen als PVV, VVD, 50+ scharen zich massaal achter Wilders. Ze vinden dus dat hij dit wel mag zeggen. Maar kiezer van de PVDA, GL, D66 en CU zijn het daar totaal mee oneens en ze vinden het juist verwerpelijk wat Wilders doet. Je mist hier toch twee grote partijen, het CDA en SP. Hun kiezers zijn eigenlijk als enige diep verdeeld over de kwestie".⁴

Ook De Telegraaf (12-10-2014) gebruikt een lezerspanel:

"Meer dan de helft van de Nederlanders vindt dat PVV-leider Geert Wilders niet vervolgd moet worden. 55% van de ondervraagden vindt dat de uitspraak over Marokkanen van Wilders niet strafrechtelijk vervolgd moet worden, 39% vindt juist van wel. Dat komt zondag naar voren uit de wekelijkse peiling van Maurice de Hond. Vooral mensen die D66, PvdA en CDA stemmen zijn voor vervolging. 45% van de SP-stemmers, bijna een kwart van de VVD'ers en 1% van de PVV-kiezers zijn voorstanders van vervolging".⁵

Waarna De Telegraaf (09-12-2016) hier twee jaar later op terugkomt:

"PVV-stemmers vinden de veroordeling maar niks. Maar liefst 93% zegt dat de Marokkanen-opmerking onbestraft had moeten blijven. Bijna de helft van de VVD en CDA-kiezers is het

³http://www.eenvandaag.nl/politiek/gemeentepolitiek/50025/aangiftes_tegen_wilders_na_uitspraak_marokkanen

⁴ http://opiniepanel.eenvandaag.nl/uitslagen/70559/verdeeldheid_over_rechtszaak_wilders

⁵ http://www.telegraaf.nl/binnenland/23190776/___Ruim_helft_tegen_vervolgen_Wilders___.html

met hen eens. Een ongeveer even groot deel van de D66, PvdA, SP en GroenLinks-stemmers zegt dat Wilders wel degelijk bestraft had moeten worden”.⁶

RTL (23-03-2014) maakt gebruik van peilingen van Maurice de Hond, welke eveneens worden uiteengezet naar stemgedrag:

“De weerstand tegen de uitspraken is het grootst bij D66-stemmers: daarvan vindt 90 procent het niet acceptabel. Daarom vindt 65 procent van de D66'ers ook dat Wilders vervolgd moet worden. Bij het CDA is 82 procent voor vervolging. In totaal is 46 procent van Nederland vóór vervolging van Wilders..”.⁷

Door het gebruik van een opiniepanel en een indeling te maken naar gelang partijvoorkeuren wordt het frame van culturele polarisatie bestendigd. Nederland komt uit de berichten over als een verdeeld land, waarbij de politieke voorkeur van mensen bepaalt hoe men over de rechtszaak denkt. Door een verband te leggen tussen het stemmen op een partij en een oordeel over de rechtszaak wordt ‘de kloof’ die in Nederland aanwezig is verscherpt. Dit wordt gedaan door termen als ‘weerstand’, ‘vinden het maar niks’ en ‘totaal mee oneens’ in de berichtgeving te gebruiken, welke neerkomen op een duidelijk herkenbare groep die afwijzend is. ‘Scherpe lijnen en grote verschillen’ maakt duidelijk dat groepen lijnrecht tegenover elkaar staan. Termen als ‘ze’, ‘hun’, maar ook specifiek ‘de PVV-stemmer’, ‘de D66-stemmers’ benoemt de groepen, waarmee het wij-zij-denken compleet wordt. Het cijfermateriaal door percentages en peilingen te gebruiken heeft als doel duidelijk waarneembare groepen af te bakenen.

Programma’s zoals Nieuwsuur en NOS gebruiken geen lezerspanel, maar doen vaak verslag op straat. Hierbij worden burgers geïnterviewd die in een bepaalde wijk wonen waar ‘uitgesproken’ meningen zijn. Een voorbeeld hiervan toont Nieuwsuur (17-03-2016), zo komt er een marktplaats in beeld en een moslima, de verteller geeft aan: “hier in het Haagse Laakkwartier is veel op de PVV gestemd, ook onder hen zijn er veel kiezers die vinden dat Wilders over de schreef is gegaan”.⁸ Dat bepaalde plaatsen ‘selectieve aandacht’ krijgen blijkt ook uit het volgende voorbeeld van Eenvandaag (17-11-2016): “Ja, een van die plekken waar PVV-stemmers floreren dat is Venlo-Noord, dat is de geboortegrond van Geert Wilders, verslaggever Harm van Atteveld was daar vanmiddag en vroeg hoe ze daar tegen de strafeis van Wilders denken”. Deze selectieve aandacht is er omdat er sprake is van een geografische kloof, zo verwoordt een van de experts in dezelfde aflevering: “En dat er ook een hele grote geografische kloof in Nederland speelt die heel veel politieke verschillen kunnen verklaren”.⁹ Door Nederland onder te verdelen in diverse plaatsen wordt een ‘kloof’ niet alleen benoemd maar ook geografisch onderbouwd. Dit begint door Nederland onder te verdelen in gebieden waar veel of weinig PVV-stemmers wonen om dit vervolgens te begeleiden met beelden van het desbetreffende gebied.

De samenleving bestaat uit diverse culturele groepen en media willen deze diversiteit etaleren door verschillende culturele groepen te tonen. Vaak worden de verschillende groepen vertegenwoordigd door eenzelfde burger die in meerdere afleveringen verschijnt. Zo opent Eenvandaag (20-03-2014) daags na de uitspraken met: “de Marokkaanse Naïma Ajouaau uit

⁶ http://www.telegraaf.nl/binnenland/27202672/_Verdeeldheid_om_veroordeling_.html

⁷ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/kiezers-wilders-ging-te-ver>

⁸ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2009576-wilders-meer-of-minder-marokkanen.html>

⁹ http://binnenland.eenvandaag.nl/radio-items/70457/wat_doet_rechtszaak_met_populariteit_wilders_

Heerhugowaard was een van degene die aangifte deed".¹⁰ Een aantal maanden later opent Eenvandaag (09-10-2014) met: "...Want ze is vooral Nederlandse met een Marokkaanse achtergrond, Naïma Ajouaau".¹¹ Nieuwsuur (23-11-2016) opent op een van de procesdagen met: "Tamara Wulffelé is pro-Wilders en is een petitie gestart die Wilders een hart onder de riem moet steken". Om in dezelfde aflevering tegengewicht te bieden met: "rechten student Machmoud Alidrisi en Yasmina el Jouardani deden aangifte tegen Wilders vanwege de 'minder-Marokkanen'-uitspraak".¹² Dezelfde gasten worden in een later stadium bij elkaar gezet: "Ze zijn het niet met elkaar eens en zullen dat ook nooit worden. Maar voor Nieuwsuur (09-12-2016) zaten ze vandaag gezamenlijk op de bank te kijken naar de uitspraak in het 'minder Marokkanen'-proces: voor- en tegenstanders van Geert Wilders".¹³ RTL (17-11-2016) opent met: "De strafeis tegen Geert Wilders maakt veel emoties los. Onder PVV-liefhebbers én –haters".¹⁴ Door burgers aan het woord te laten die een uitgesproken mening hebben over de rechtszaak dragen media bij aan culturele polarisatie. De betreffende burger wordt geïntroduceerd aan de hand van zijn of haar standpunt, waardoor deze direct in een kamp kan worden geplaatst. Door burgers die er tegengestelde meningen op nahouden bij elkaar te zetten, benadrukt men niet alleen de controverse maar eveneens dat de samenleving is verdeeld. Groepen verhouden zich tot elkaar zoals liefde en haat zich tot elkaar verhouden. Onderscheid tussen voor- en tegenstanders wordt verder verduidelijkt door één specifieke groep vaker uit te nodigen, de Nederlandse-Marokkanen.

Als culturele groep worden er reacties verwacht van de Marokkaanse gemeenschap, immers deed Wilders zijn 'minder-Marokkanen'-uitspraak ten koste van Marokkanen. Zo schuift iemand als Farid Azarkan meermaals aan bij Eenvandaag (18-03-2016; 31-10-2016; 17-11-2016; 09-12-2016): "Hier in de studio Farid Azarkan, hij is een van de mensen die aangifte heeft gedaan tegen Geert Wilders namens Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders".¹⁵ Maakt De Telegraaf (20-03-2014; 18-12-2014) gebruik van een aantal mensen uit de gemeenschap: "Volgens Zenzen (Voorzitter Aissa Zenzen van het Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders) gaat Wilders steeds een stapje verder en doet hij nu een oproep tot racisme" en "Dat zei Mohamed Rabbae van het Landelijk Beraad Marokkanen donderdag".¹⁶ De Volkskrant (14-11-2016; 10-12-2016) doet meermaals verslag van mensen die aangifte hebben gedaan: "Sommigen vinden hem een activist, zelf spreekt hij liever over burgerrechtenactivist. Voor de tweede maal is Abou Menehbi (63) partij in een proces tegen PVV-leider Geert Wilders" en "De rechters hadden hem duidelijker op zijn plaats moeten zetten, want Wilders heeft een voorbeeldfunctie", vindt Rachid Moussaoui (26)".¹⁷ Ook RTL

¹⁰http://www.eenvandaag.nl/politiek/gemeentepolitiek/50025/aangiftes_tegen_wilders_na_uitspraak_marokkanen

¹¹ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/54466/justitie_wil_pvv_leider_wilders_opnieuw_voor_de_rechter

¹² <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2144731-debat-over-proces-tegen-geert-wilders.html>

¹³ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2147513-nederland-is-nu-officieel-een-bananenrepubliek.html>

¹⁴ <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/politiek/opluchting-en-boosheid-over-strafeis-tegen-geert-wilders-het-is-van-de-zotte>

¹⁵ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/65851/proces_wilders_van_start

http://binnenland.eenvandaag.nl/tv-items/70097/wilders_afwezig_op_eerste_dag_rechtszaak

http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70451/strafeis_wilders_om_minder_minder_5000_euro

http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70867/wilders_wel_veroordeeld_geen_straf

¹⁶ http://www.telegraaf.nl/binnenland/22408479/___Doe_aangifte_tegen_Wilders___

http://www.telegraaf.nl/binnenland/23466869/___Vervolging_Wilders_signaal___

¹⁷ <http://www.volkskrant.nl/binnenland/burgerrechtenactivist-menehbi-wilders-haatzaaien-moeten-we-stoppen~a4407991/>

Nieuws (15-03-2016; 23-11-2016) vraagt om een reactie van Marokkaanse Nederlanders naar aanleiding van het proces, zo opent het met een beeldfragment van Kamal, 27 jaar, jongerenwerker en een gesprek met Abdessamed Taheri: "Ab had stiekem gehoopt op een sorry van Wilders".¹⁸ In al deze voorbeelden wordt iemand van Marokkaanse origine gevraagd om een reactie op de strafzaak, waarbij er expliciet wordt uitgelicht dat het om een (Nederlandse-)Marokkaan gaat of iemand die kan spreken namens een Marokkaanse organisatie. Vervolgens wordt er een melding gemaakt met betrekking tot de rechtszaak, waarin de desbetreffende persoon aangifte heeft gedaan of over het proces zijn mening geeft. Dit bestendigt het frame culturele polarisatie door een specifieke groep te benoemen en meer dan andere culturen om een reactie te vragen.

In berichtgeving wordt gebruik gemaakt van 'experts' om uitvoeriger op onderdelen van de rechtszaak in te kunnen gaan. Alle media berichten regelmatig met de introductie van een of meerdere experts die op elkaar reageren. Zo publiceert de Volkskrant (15-12-2016) daags na het proces "De scherpste opinies en columns op een rij"¹⁹, een verzameling teksten van 'experts' die de strafoplegging wel of geen goede zaak vinden. Eenvandaag (08-12-2016) opent zijn aflevering met het in beeld komen van twee mannen (experts) die achtereenvolgens een zin zeggen: "Nee dit proces had niet gevoerd moeten worden" en "Ben het er niet mee eens omdat in een democratische rechtsstaat eigenlijk niemand alle macht kan hebben van de vrijheid van meningsuiting".²⁰ Experts worden in diverse praatprogramma's recht tegenover elkaar geplaatst zodat er gediscussieerd kan worden. Nieuwsuur (23-11-2016) opent met: "En bij ons Göran Sluiter de advocaat van de benadeelde partij, welkom. En Peter van Koppen rechtspsycholoog, ook u welkom..".²¹ Een aantal weken later opent Nieuwsuur (10-12-2016) met:

"Maar eerst spreek ik met Esther Janssen, welkom, jurist en uh... gepromoveerd op de verhouding van onze vrijheid van meningsuiting en discriminatie, nou dat is het thema van vandaag natuurlijk. En in Londen daar is Paul Cliteur, goedenavond, rechtsfilosoof en natuurlijk getuige-deskundige in het proces van Geert Wilders".²²

Het tegenover elkaar plaatsen van experts die er andere meningen op na houden zorgt aan de ene kant voor een verscheidenheid aan meningen maar verstevigt tegelijkertijd ook de maatschappelijke verdeeldheid over de rechtszaak. Een expert wordt geïntroduceerd aan de hand van zijn expertise om vervolgens direct de koppeling te maken met het onderwerp en de andere expert. Binnen programma's zoals Eenvandaag wordt er als introductie een compilatie laten zien van twee experts waaruit blijkt dat ze qua inhoud het tegenovergestelde beweren. Wanneer de Volkskrant spreekt over 'de scherpste opinies', dan betreft het een grote diversiteit van experts die hun mening laten horen, namelijk degenen die de tegenstellingen zo zwart-wit mogelijk schetsen. Als Nieuwsuur benadrukt dat Paul Cliteur een getuige-deskundige is in proces tegen Wilders of dat Göran Sluiter de advocaat is van de benadeelde partij, introduceert men duidelijk een expert van een bepaalde kamp.

<http://www.volkskrant.nl/binnenland/schilderswijk-over-uitspraak-wilders-hij-komt-ermee-weg-omdat-hij-politicus-is~a4431481/>

¹⁸ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/laatste-videos-nieuws/kamal-ik-voelde-me-persoonlijk-geraakt>
<https://www.rtlnieuws.nl/nederland/abdessamed-deed-aangifte-tegen-wilders-liever-gesprek-dan-veroordeling>

¹⁹ <http://www.volkskrant.nl/politiek/vrijheid-van-meningsuiting-waar-ligt-de-grens~a4434754/>

²⁰ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70843/veroordeling_voor_geert_wilders_of_niet_

²¹ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2144731-debat-over-proces-tegen-geert-wilders.html>

²² <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2147553-reacties-op-uitspraak-zaak-wilders.html>

Als zelfs experts met een grote diversiteit van achtergronden het niet eens kunnen worden, dan is dat een bevestiging van de 'kloof' waarin Nederland zich bevindt.

Hoewel van experts wordt verondersteld dat zij objectief zijn en minder stijlfiguren gebruiken dan andere actoren, dragen zij bij aan 'latente' frames. Zij creëren 'gereedschappen' die het frame uiteindelijk vormen. In dit geval benadrukken zij verschillende meningen die culturele polarisatie benadrukken. In de andere voorbeelden zoals de publieke opinie naargelang politieke voorkeur, de selectieve geografische aandacht en de introductie van burgers op basis van nationaliteit en standpunt creëren media deze gereedschappen zelf om culturele polarisatie te bestendigen. Door het frame culturele polarisatie worden culturen en cultuurverschillen benadrukt, deze zijn volgens het rechts-radicaal-populisme kwalijk omdat Nederland niet langer meer als homogeen land wordt gezien. Door deze cultuurverschillen te benadrukken doet met aan populisme *voor* de media, men benoemt de standpunten van de PVV en geeft aandacht aan de partij vanwege het nieuwswaardige gehalte. Lastiger is om vast te stellen of media ook doen aan populisme *door* de media, men blijft benoemen dat er sprake is van een 'kloof' en dat de diverse groepen lijnrecht tegenover elkaar staan. Hiermee opteren media wel degelijk zelf populistische retoriek, maar nemen zij niet als kenmerk van 'infotainment' rechtlijnige uitspraken in om het debat populistisch scherper te stellen. Hoewel uitspraken als 'tussen haat en liefde' ver gaan is er over het algemeen beperkt sprake van populisme *door* de media.

Frame 2: Onafhankelijke machten in gevaar

Het frame *onafhankelijke machten in gevaar* volgt de zienswijze van media dat de rechtszaak als uiting van een 'strikte' scheiding der machten in gevaar is, de onafhankelijkheid van machten wordt bedreigd. Bij de rechtszaak zijn veel verschillende actoren zoals de rechter, Officier van Justitie, advocaten en politici betrokken die zich geregeld uitspreken. Al deze actoren bezitten een legitimiteit door de functie die ze in de samenleving innemen. Zo wordt er onder de noemer 'scheiding der machten' bijvoorbeeld van een politicus verwacht dat hij of zij zich onthoudt van kritiek op 'onafhankelijke rechters'. Het frame *onafhankelijke machten in gevaar* uit zich in een drietal vormen. Allereerst het framen van de rechtszaak als politiek proces, daarnaast het twijfelen aan de rechtmatigheid van het proces en als derde de rol van de media. Zij dragen als actor bij aan het beeld dat de onafhankelijke machten in gevaar zijn door expliciet te vragen naar meningen van politici.

Onder een politiek proces wordt verstaan een proces dat vanuit politieke motieven gevoerd wordt. De term politiek proces heeft een negatieve connotatie omdat het uitsluitend rechtvaardig is om een proces vanuit juridische motieven te voeren. Media herhalen vaak de term omdat Wilders de term hanteert, waardoor het wordt genormaliseerd. Zo meldt De Telegraaf (10-12-2016):

"Voor een deel van de PVV-aanhang staat het wel vast: Geert Wilders wordt het slachtoffer van een links politiek proces nu de rechtbank in Den Haag heeft besloten dat de PVV-leider mag worden vervolgd voor zijn omstreden 'minder Marokkanen'-uitspraak. Hebben ze gelijk?"²³

Eenvandaag (23-11-2016) bericht: "Wilders heeft zelf altijd gezegd dat dit een politiek proces is, nou voor zover dat nog niet zo was, heeft hij dat er vandaag in ieder geval wel van gemaakt".²⁴ Ook

²³ http://www.telegraaf.nl/binnenland/26816096/_Analyse_zaak_Wilders_.html

²⁴ http://opiniepanel.eenvandaag.nl/uitslagen/70559/verdeeldheid_over_rechtszaak_wilders

experts wordt gevraagd of er sprake is van een politiek proces, zo geeft Peter van Koppen in Nieuwsuur (23-11-2016) aan: “Hij heeft in een ding gelijk, het is een politiek proces, alleen het grote nadeel van dit proces is dat de heer Wilders een enorm podium gekregen heeft”.²⁵ Een aangeschoven expert van Eenvandaag (17-11-2016) reageert:

“En daar is in ieder geval een reden voor, waarom hier sprake is van een politiek proces uit het boekje en dat is omdat het recht waarop hij eventueel veroordeeld kan worden, dat is geïmporteerd uit Europa en is bedacht om politieke tegenstanders, van het Vlaams Blok of Front Nationale te kunnen bestrijden”.²⁶

De Telegraaf (24-11-2016) bericht: “Een politiek proces vereist ook politieke wapens. En dus hield Wilders een betoog dat aan het Binnenhof niet had misstaan”.²⁷ Ook de Volkskrant (23-11-2016; 09-12-2016) gaat in deze terminologie mee door te vragen: “Is het een politiek proces?” om later te schrijven: “Verder moet onder ogen worden gezien dat het proces om verschillende redenen zeer wel als een 'politiek proces' kan worden omschreven. Daar is op zichzelf niks mis mee, zolang sprake is van een eerlijk politiek proces...”.²⁸ RTL (10-12-2016) verwoordt: “Alles aan deze kwestie is politiek; het zal invloed hebben op de peilingen. Dus ja, het was een politiek proces”.²⁹ Niet alleen de woorden politiek proces worden letterlijk genoemd, maar dit wordt altijd gevolgd door een redenatie. Er wordt niet feitelijk beweerd dat het een politiek proces is, maar wel dat het proces kenmerken draagt die als politiek geïdentificeerd kunnen worden. Door de termen ‘was’ of ‘is’ te gebruiken suggereren media dat het proces of altijd politiek is geweest of dat het proces naar verloop van tijd meer politiek is geworden. Waar de discussie gaat over wel of niet een politiek proces en wat de mogelijke consequenties zijn, draagt men bij aan het bestendigen van het frame dat *de onafhankelijke machten in gevaar zijn*. Dit discussiepunt wordt vervolgens voorgelegd aan experts, welke zowel voor- als tegenargumenten geven, maar evengoed binnen het frame opereren.

In navolging van de termen politiek proces is er een tweede discussiepunt, namelijk of het überhaupt wel een rechtszaak zou moeten zijn. Zo start RTL (09-03-2016) zijn aflevering met: “Forse kritiek op de aanklacht tegen PVV-leider Geert Wilders. Strafrecht deskundigen vinden dat het OM met hagel op een mug probeert te schieten”.³⁰ De Telegraaf (14-03-2016; 23-09-2016) stelt: “Het was veel beter geweest om de kwestie-Wilders over te laten aan het publieke debat” en zet later in een koptekst: “Politieke vraagstuk over Wilders hoort niet thuis in de strafrechtarena: Openbaar Ministerie maakt zich schuldig aan willekeur”.³¹ Met name experts wordt gevraagd om een mening te verwoorden, zo ook in Nieuwsuur (23-11-2016): “Meneer Van Koppen u zegt net euh... ja niet verstandig zegt u dit had niet... zegt u dit had geen rechtszaak moeten zijn dit had je inderdaad in de politieke arena moeten uitvechten?”³² of zoals in RTL Boulevard (18-03-2016): “Maar zelf had ik er de voorkeur aangegeven nou ja...om die teksten van hem in het publieke openbare debat te

²⁵ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2144731-debat-over-proces-tegen-geert-wilders.html>

²⁶ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70451/strafeis_wilders_om_minder_minder_5000_euro

²⁷ http://www.telegraaf.nl/reportage/27095945/___Campagne_in_rechtszaal___html

²⁸ <http://www.volkskrant.nl/binnenland/de-vier-dilemma-s-voor-rechters-in-proces-wilders~a4421105/>
<http://www.volkskrant.nl/ opinie/knoops-heeft-rechtsstaat-een-dienst-bewezen~a4430526/>

²⁹ <https://www.rtlnieuws.nl/columns/column/jos-heyman/een-politiek-proces-nou-en>

³⁰ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/proces-wilders-zinloos-en-contraproductief>

³¹ http://www.telegraaf.nl/opinie/25384062/___Proces_Wilders___html

http://www.telegraaf.nl/binnenland/26668722/___OM_schuldig_aan_willekeur___html

³² <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2144731-debat-over-proces-tegen-geert-wilders.html>

behandelen”.³³ Als reden wordt vaak genoemd dat het Wilders alleen maar publiciteit oplevert of zoals de Volkskrant (10-12-2016) stelt: “Maar juist dat maakt het ongemak rond deze rechtszaak er bepaald niet minder op. Want wat schiet de samenleving op met dit proces?”.³⁴ Een expert bij Eenvandaag (08-12-2016) geeft aan: “Het brengt het OM en vooral de rechterlijke macht in een positie waarin er allerlei politieke uitspraken gedaan moeten worden en daarvoor is het strafrecht niet” om er later aan toe te voegen: “Als Geert Wilders in hoger beroep gaat dan krijg je het circus nog een keer opnieuw, op dezelfde manier en dat willen we toch niet”.³⁵

De discussie over het nut van de rechtszaak wordt met name bepaald door welk effect het mogelijk resulteert. Waar ‘forse kritiek’ wijst op een groot ongenoegen, is ‘met hagel op een mug schieten’ niet een effectieve manier om het beoogde te behalen. De angst die media verwoorden is dat Wilders meer publiciteit vergaart en een groter podium krijgt om zijn standpunten te verkondigen. Het gewenste podium zou dan liggen in ‘het publieke debat’ wat ‘veel beter’ zou zijn want het voorkomt ‘willekeur’ en daar kan men discussiëren over partijstandpunten. Bovendien onthoudt het de rechter om uitspraak te doen over allerlei ‘politieke uitspraken’. Deze discussie over de rechtmatigheid van het proces past binnen het frame *onafhankelijke machten in gevaar*. Doordat een politicus zijn uitspraken voor een rechter moet verantwoorden, dreigen onafhankelijke machten in elkaar over te lopen. Door woorden als ‘publieke openbare debat’, ‘we’ en ‘samenleving’ te gebruiken zoekt men nadrukkelijk naar termen die iedereen aangaan, het gevaar dat onafhankelijke machten niet langer meer onafhankelijk zijn zou namelijk ons allen kunnen treffen.

Naast de discussiepunten over het gevaar dat onafhankelijke machten lopen, dagen media ook deze onafhankelijkheid uit door expliciet naar meningen van politici te vragen. Daags na de uitspraken bericht Eenvandaag (21-03-2014): “Inmiddels hebben alle partijen nadrukkelijk stelling genomen tegen de uitspraken van Wilders”³⁶ en meldt RTL (15-03-2016): “De reacties in Den Haag zijn fel”.³⁷ Op de uitspraken volgen reacties van politici, die gedurende de tijd van de rechtszaak worden herhaald. Hoewel politici geregeld wordt gevraagd om een nieuwe reactie, beperken zij zich in commentaar over de rechtszaak zoals de NOS (18-03-2016) benoemt ten gunste van een ‘eerlijk proces’.³⁸ RTL (03-04-2014) bericht hierover: “In zijn algemeenheid wordt van politici verlangd dat zij zich verre houden van bemoeienis met individuele strafzaken, omdat de rechter en het OM ongestoord hun werk moeten kunnen doen”.³⁹ Er is wel een verlangen van media om een reactie te krijgen van politici, zo kopt RTL (09-10-2014): “Vicepremier heeft geen mening over Wilders-besluit OM”.⁴⁰ Ook premier Rutte dient geregeld vragen te beantwoorden, de NOS (18-11-2016) bericht:

“Toch nog even over het Wilders-proces, ik weet dat u er weinig over kwijt wilt maar toch, Geert Wilders suggereert dat de politiek het Openbaar Ministerie die opdracht heeft gegeven om hem te vervolgen. Kunt u uitsluiten, dat er vanuit het ministerie van Justitie een aanwijzing is gegeven aan het Openbaar Ministerie om deze vervolging in...”.⁴¹

³³ <https://www.rtlnieuws.nl/boulevard/laatste-videos-boulevard/wilders-speelt-altijd-de-martelaar>

³⁴ <http://www.volkskrant.nl/opinie/proces-tegen-geert-wilders-levert-niets-op~a4431423/>

³⁵ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70843/veroordeling_voor_geert_wilders_of_niet_

³⁶ http://www.eenvandaag.nl/politiek/50073/kamerlid_en_gemeenteraadslid_uit_pvv

³⁷ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/reconstructie-waarom-wordt-geert-wilders-eigenlijk-vervolgd>

³⁸ <http://nos.nl/video/2093576-asscher-verdachte-wilders-heeft-recht-op-eerlijk-proces.html>

³⁹ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/wordt-wilders-vervolgd-voor-zijn-uitspraken>

⁴⁰ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/vicepremier-heeft-geen-mening-over-wilders-besluit-om>

⁴¹ <http://nos.nl/video/2143808-rutte-geen-opdracht-om-wilders-te-vervolgen.html>

De 'scheiding der machten' wordt door politici gewaarborgd door geen invloed uit te oefenen op de rechtszaak en de rechters een onafhankelijk oordeel te laten vellen. Het feit dat bewindslieden zoals Asscher en Rutte niets over de rechtszaak zeggen betekent niet dat ze geen mening hebben. Alle media berichten over de reacties van politici, ondanks dat in deze reacties geen inhoudelijk oordeel over de rechtszaak wordt gegeven. In de vraagstelling van journalisten wordt echter getwijfeld aan de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Door als journalist te vragen of Rutte kan uitsluiten dat het kabinet bij het Openbaar Ministerie heeft aangedrongen op een proces, zaait men twijfel.

Pas wanneer de rechter uitspraak doet komen reacties van politici, zo stelt Nieuwsuur (09-12-2016): "We hebben een paar reacties maar in zijn algemeenheid kan je toch zeggen dat er nog steeds terughoudendheid is en ook eigenlijk ongemak om iets over dit proces te zeggen". Ook de reactie van premier Rutte wordt samengevat: "Nou die benadrukte in zijn persconferentie ook, we hebben in Nederland onafhankelijke rechters maar hij wilde er eigenlijk niet teveel over zeggen....maar je merkte bij hem ook een soort irritatie".⁴² De Telegraaf (10-12-2016) stelt: "Het bevalt de politieke concurrentie allerm minst, al houden ze zich op de vlakte....Het is een permanente worsteling voor veel politici. Men wil graag Wilders' woorden bestrijden, maar dan in het parlement". Om vervolgens te benoemen:

"Maar omdat Wilders vlak na het vonnis direct in hoger beroep ging, kwam de zaak weer onder de rechter en moesten politici noodgedwongen van een inhoudelijke reactie afzien. Het is namelijk ongebruikelijk dat politici zich mengen in lopende rechtszaken. Het bleef daardoor hoofdzakelijk bij een uiting van ongemak over de gang van zaken".⁴³

RTL (09-12-2016) stelt: "De partijen zeggen wel wat over de PVV-leider, maar ze reageren nauwelijks op het feit dat hij veroordeeld is. Dat komt volgens politiek commentator Frits Wester omdat ze er hun vingers niet aan durven te verbranden".⁴⁴ Nieuwsuur (09-12-2016) geeft aan:

"Nou de meeste politieke tegenstanders zeggen we zouden veel liever met hem in debat zijn gegaan of gaan dat nog dan dit proces...Maar nu de uitspraak er ligt willen ze niet zozeer over de uitspraak iets zeggen, in verband met de scheiding der machten, dat is aan de rechter. Maar een aantal partijen wil wel reageren op de uitspraken die Wilders gedaan heeft over onder meer de rechtbank".⁴⁵

Politici waarborgen de scheiding van machten door gedurende de rechtszaak niet inhoudelijk te reageren. Daar is volgens media ongemak over want politici zouden liever in debat zijn gegaan om deze 'worsteling' het hoofd te bieden. Media gebruiken hier zelf het frame *onafhankelijke machten in gevaar* als middel om reacties van politici te krijgen. Het bestendigt daarmee het frame door inhoudelijke reacties van politici direct aan gevaar te kunnen koppelen. De drie genoemde mechanismen-, de discussie over een politiek proces, de discussie over de rechtmatigheid van de rechtszaak en het ontbreken van reacties van politici,- creëren het frame. In alle drie de componenten uit men niet alleen twijfel over de onafhankelijkheid van machten, maar ook of deze onafhankelijk kunnen blijven. In met name de discussie over een politiek proces en de discussie over

⁴² <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2147498-reacties-op-uitspraak-in-proces-wilders.html>

⁴³ http://www.telegraaf.nl/reportage/27204132/_Worstelen_met_Wilders_.html

⁴⁴ <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/politiek/wilders-veroordeeld-politici-durven-hun-handen-er-niet-aan-te-branden>

⁴⁵ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2147498-reacties-op-uitspraak-in-proces-wilders.html>

de rechtmatigheid van het proces volgt men de woorden van Geert Wilders. Hij stelt immers dat de rechtszaak ‘onbegrijpelijk’ en ‘ongelofelijk’ is want rechters zouden geen beslissingen moeten nemen over ‘politieke standpunten’, zeker niet als dit ‘PVV-hatende’ rechters zijn. Zijn standpunten worden binnen het frame *onafhankelijke machten in gevaar* gevolgd, waardoor er sprake is van populisme voor de media. Echter gaat media een stap verder dan uitsluitend zijn standpunten herhalen, de standpunten worden de basis voor menig discussie. Experts worden om een reactie gevraagd vanwege diens anti-elitaire uitspraken. Binnen de discussie staat het twijfelen aan de onafhankelijkheid centraal, hetgeen in overeenstemming is met Geert Wilders zijn retoriek gedurende de rechtszaak. Media nemen niet alleen de ‘toon’ of het nieuwswaardige karakter van uitspraken over, de uitspraken zelf spelen een rol binnen het vaststellen van de onderwerpen van discussies. Deze onderwerpen zijn gestoeld op anti-elitaire en antipolitieke standpunten, waardoor dit gezien kan worden als populisme door de media.

Frame 3: Botsende grondrechten

Het frame *botsende grondrechten* gaat in op de discussie over waar de grens ligt van het ene grondrecht en wanneer het in het vaarwater komt van een ander grondrecht, de discussie tussen de grondrechten gelijkheidsbeginsel (artikel 1) en vrijheid van meningsuiting (artikel 7). De grondrechten botsen doordat het Openbaar Ministerie beroep doet op het gelijkheidsbeginsel en Geert Wilders beroep doet op de vrijheid van meningsuiting. Omdat zij beide beroep doen op grondrechten, luidt de vraag wat weegt zwaarder en onder welke omstandigheden weegt het ene grondrecht zwaarder dan het andere grondrecht? Hier kan vervolgens over gediscussieerd worden, het frame *botsende grondrechten* belichaamt deze discussie. Nieuwsuur (18-03-2016) opent met:

“Vanaf morgen staat Wilders opnieuw voor de rechter, de aanklacht: aanzetten tot haat, discriminatie en belediging. De vraag is opnieuw of zijn uitspraken binnen de vrijheid van meningsuiting vallen en of zijn positie als politicus hem daarmee juist meer of minder vrijheid geeft”.⁴⁶

De Telegraaf (29-10-2015) stelt in een interview met Wilders: “Uiteindelijk gaat dit proces over de vrijheid van meningsuiting....maar moet dan verder maar alles gezegd kunnen worden?”.⁴⁷ Later in het jaar verwoordt De Telegraaf (14-03-2016): “Onder de vrijheid van meningsuiting vallen echter ook schokkende, kwetsende of verontrustende uitlatingen. De samenleving moet tegen een stootje kunnen en een politicus mag nu eenmaal provoceren in het publieke debat”.⁴⁸ De Volkskrant (10-10-2014) stelt eveneens: “De vraag wordt dus opnieuw wat voorrang heeft: de vrijheid van meningsuiting van een Tweede Kamerlid, of het beschermen van een bevolkingsgroep”.⁴⁹ De Telegraaf (14-10-2016) stelt: “Het gaat in de strafzaak nou juist om de vraag waar de grens ligt. Wanneer provoceert een politicus om een debat uit te lokken, en wanneer gaat hij over de schreef en wordt het discriminatie?”.⁵⁰ Op de dag van de uitspraak van de rechter bericht de Volkskrant (09-12-2016; 15-12-2016): “Nu, ruim tweeënhalf jaar later, moet de rechtbank beoordelen welke van die twee zwaarder moet wegen. Is dat de vrijwel onbeperkte vrijheid van meningsuiting? Of geeft de

⁴⁶ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2093417-is-wilders-meer-of-minder-strafbaar.html>

⁴⁷ http://www.telegraaf.nl/feed/krantart/krantart_binnenland/24672288/___Vonnis_lijkt_al_klaar_te_liggen___html

⁴⁸ http://www.telegraaf.nl/opinie/25384062/___Proces_Wilders___html

⁴⁹ <http://www.volkskrant.nl/politiek/de-kaarten-liggen-nu-anders-voor-wilders~a3765272/>

⁵⁰ http://www.telegraaf.nl/binnenland/26816096/___Analyse_zaak_Wilders___html

mogelijk discriminerende aard van de uitspraken de doorslag?”.⁵¹ Om daarna te publiceren: “Vrijheid van meningsuiting: waar ligt de grens? Het proces tegen en de veroordeling van PVV-leider Geert Wilders doet opnieuw het debat oplaaien over de grenzen van vrije meningsuiting....Moeten politici meer vrijheid krijgen om zich te uiten?”.⁵²

In alle geselecteerde voorbeelden wordt een vraag geopperd tot hoever de grens van vrijheid van meningsuiting reikt voor een politicus en wanneer deze in botsing komt met discriminatie. Deze vraag biedt ingang voor een discussie en toont de complexiteit van de rechtszaak. Het creëert een beeld van tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders die zich beide beroepen op een van de grondrechten. De grens van vrijheid van meningsuiting is volgens media diffuus. Aan de ene kant stelt men dat er veel gezegd kan worden in het bijzonder door een politicus, aan de andere kant vraagt men zich af wanneer er botsing optreedt met een ander grondrecht. Door te veronderstellen dat deze vraag discussiewaardig is, zou hier een ‘publiek debat’ over gevoerd moeten worden.

Het frame *botsende grondrechten* maakt het relevant voor media om hier experts over te bevragen. Zo stelt een expert van RTL (03-04-2014):

“De huidige uitlatingen lijken zich wel daadwerkelijk te richten tot een groep mensen. Daarmee is echter nog niet gezegd dat een eventuele vervolging succesvol zal zijn, omdat het recht op vrijheid van meningsuiting – niet in de laatste plaats in de context van het politieke debat – ook zwaar hoeft te wegen”.⁵³

Nieuwsuur (18-03-2016; 30-10-2016) opent met: “Wat zegt de wet over de vrijheid van meningsuiting en de verantwoordelijkheid van een politicus? Daarover strafrechtgeleerde Marloes van Noorloos...”.⁵⁴ In een latere aflevering komt dezelfde expert aan het woord: “Het is een politicus dat klopt, die heeft een hele grote vrijheid van meningsuiting, maar aan de andere kant heeft een politicus ook juist veel invloed of...kan dat hebben en die twee dingen moet je dus tegen elkaar afwegen”.⁵⁵ De Volkskrant (07-01-2016) plaatst een artikel van een expert:

“Het recht op vrijheid van meningsuiting is geen vanzelfsprekendheid, maar een kwetsbare verworvenheid waar we iedere dag voor moeten blijven strijden....Controversiële, merkwaardige of walgelijke opvattingen zijn het best te bestrijden met argumenten, niet met kogels of met behulp van een rechter. Zonder meningsverschillen geen debat. Zonder debat geen democratie”.⁵⁶

Een expert van Eenvandaag (08-12-2016) verwoordt:

“Waar het natuurlijk omgaat is de vrijheid van meningsuiting, en we hebben nu eenmaal de regel dat...uh... Kamerleden, in de Kamer...uh.. dat ze alles mogen zeggen zonder dat ze vervolgd worden....en ik geloof dat je zolang je als politicus optreedt een vrijwel oneindige vrijheid van meningsuiting moet hebben”.⁵⁷

⁵¹ <http://www.volkskrant.nl/politiek/proces-tegen-wilders-is-een-stemmenkanon~a4430674/>

⁵² <http://www.volkskrant.nl/politiek/vrijheid-van-meningsuiting-waar-ligt-de-grens~a4434754/>

⁵³ <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/wordt-wilders-vervolgd-voor-zijn-uitspraken>

⁵⁴ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2093417-is-wilders-meer-of-minder-strafbaar.html>

⁵⁵ <http://nos.nl/nieuwsuur/video/2140565-strafrechtgeleerde-marloes-van-noorloos-over-het-wilders-proces.html>

⁵⁶ <http://www.volkskrant.nl/opinie/zonder-debat-geen-democratie~a4219883/>

⁵⁷ http://politiek.eenvandaag.nl/tv-items/70843/veroordeling_voor_geert_wilders_of_niet_

In de geselecteerde citaten buigen experts zich over de grens van vrijheid van meningsuiting en de mogelijke uitzonderingspositie van een politicus. Deze uitzonderingspositie is tweeledig, aan de ene kant moet een politicus veel kunnen zeggen en dus gebruik kunnen maken van een 'hele grote' of 'vrijwel oneindige' vrijheid van meningsuiting. Aan de andere kant heeft een politicus ook veel invloed, verantwoordelijkheid en een voorbeeldfunctie wat zijn vrijheid van meningsuiting kan beperken. Termen als: 'geen vanzelfsprekendheid' en 'kwetsbare verworvenheid' duiden op het unieke karakter van het grondrecht, waar zeer voorzichtig mee om moet worden gegaan. Het frame *botsende grondrechten* manifesteert zich door stil te staan bij de diverse grondrechten en op welke manier ze geïnterpreteerd kunnen worden. Deze discussie leent zich voor tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders die zich ofwel beroepen op 'oneindige' vrijheid van meningsuiting ofwel beroepen op grenzen aan de vrijheid van meningsuiting ten gunste van het gelijkheidsbeginsel. Het belang van vrijheid van meningsuiting is door Geert Wilders in vrijwel elk interview over de rechtszaak en in zijn betogen voor de rechtbank geopperd. Wilders frame het proces als gaande om de vrijheid van meningsuiting van iedereen en dat rechters proberen 'zijn mond te snoeren'. Zijn uitspraken en betogen voor de rechtbank worden herhaald hetgeen overeenkomt met populisme *voor* de media. De discussie tussen de botsende grondrechten wordt niet in het voordeel van de vrijheid van meningsuiting beslecht, media nemen niet uitsluitend de standpunten van Wilders met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting over. Men zet vraagtekens bij de grenzen van het grondrecht en behandelt het niet als absoluut recht. Hierdoor is geen sprake van populisme *door* de media, media doen zelf niet mee aan populistische retoriek. Een kanttekening die hierbij gemaakt kan worden is dat in alle berichtgeving het nadrukkelijker gaat over de vrijheid van meningsuiting dan het gelijkheidsbeginsel. Deze onevenwichtige aandacht voor het ene grondrecht in vergelijking met het andere grondrecht, terwijl beide verbonden zijn met de rechtszaak, kan wijzen in de richting van populisme *door* de media.

Conclusie

Dit onderzoek heeft op basis van de methodes frame-analyse en discoursanalyse berichtgeving over de rechtszaak tegen Geert Wilders geanalyseerd. De drie gevonden frames geven inzicht in hoe berichtgeving populisme *voor* en populisme *door* de media tot stand komen. Het staat stil bij de dunne en complexe lijn waarop media balanceren. Enerzijds berichten media over populisme vanwege diens nieuwswaardige karakter en anderzijds dragen media bij aan de populariteit van populisme door standpunten en retoriek over te nemen. Doordat media meegaan in de terminologie van populistten kan men bijdragen aan de verrechtsing van het debat hetgeen op zijn beurt kan bijdragen aan het 'mainstream' worden van partijpunten van een populistische partij. De drie gevonden frames zijn binnen elk medium te vinden, een onderscheid tussen kwaliteits- en populaire kranten, commerciële en publieke omroepen is dan ook niet gevonden. Dit sluit aan bij wat Rooduijn (2014) eerder beweerde, dat er geen onderscheid is in het aantal items dat wordt gepubliceerd over populistten tussen diverse media. De rechtszaak tegen Geert Wilders als casestudy biedt als voordeel dat er een gebeurtenis is geselecteerd waarin een populist een prominente rol speelt en dat er berichtgeving beschikbaar is over een langere periode. De aandacht die de rechtszaak heeft gekregen en het podium dat media hebben gecreëerd biedt mogelijkheden voor onderzoek naar frames. Door na te gaan in hoeverre deze frames bijdragen aan populisme *voor* en populisme *door* de media sluit het aan bij de eerder genoemde dunne en complexe lijn waarop media balanceert.

Het frame *culturele polarisatie* komt tot stand door voor- en tegenstanders tegenover elkaar te plaatsen of door groepen in de samenleving te differentiëren. Door in berichtgeving en specifiek in terminologie de nadruk te leggen op diverse groepen, gebaseerd op politieke voorkeur, geografische electorale verschillen en etnische afkomst wordt culturele polarisatie benadrukt. Het tweede frame *onafhankelijke machten in gevaar* voorziet in een beeld dat de scheiding der machten gevaar loopt. Dit frame wordt zichtbaar op een aantal manieren. Allereerst door discussies te voeren of het wel of geen politiek proces is en of het proces überhaupt te rechtvaardigen valt. Beide discussiepunten krijgen vorm door de controverse die er is over de rechtszaak en wat mogelijke gevolgen van het proces zijn. Het frame openbaart zich op een derde manier door politici om reacties te vragen. Politici waarborgen de onafhankelijkheid van machten door geen inhoudelijk oordeel te geven over de rechtszaak, toch vragen journalisten nadrukkelijk naar meningen over uitspraken van de bij de rechtszaak behorende actoren. *Botsende grondrechten* komt als derde frame voort uit berichtgeving over de rechtszaak. In dit frame staat de discussie centraal hoe ver de grens van vrijheid van meningsuiting reikt en wanneer deze in conflict komt met het gelijkheidsbeginsel. Er wordt gesteld dat een politicus meer vrijheid van meningsuiting zou moeten krijgen om zijn standpunten te verkondigen, maar evengoed dat daar verantwoordelijkheid mee gepaard gaat.

Alle drie de frames sluiten aan bij populisme *voor* de media. De drie frames sluiten aan bij standpunten die de PVV verkondigt en men meldt binnen de frames ook veelvuldig de retoriek van de PVV met het idee 'nieuwswaardige' berichtgeving te leveren. Populisme *door* de media komt minder nadrukkelijk naar voren, maar is eveneens waar te nemen in de frames. Het frame *culturele polarisatie* benadrukt nadrukkelijk een kloof in de samenleving, waar cultuurverschillen de homogene samenleving uiteen doen drijven. Het bestendigen van deze 'kloof' kan gelden als populisme *door* de media. Het frame *onafhankelijke machten in gevaar* is gestoeld op de retoriek die Geert Wilders gedurende de rechtszaak hanteert. Door discussie te voeren of het een politiek proces is en of het proces gerechtvaardigd is gaat men mee in de anti-elitaire twijfel die door Wilders wordt gezaaid. De media nemen de toon en discussiepunten die de populist opwerpt over en berichten hier niet langer uitsluitend 'nieuwswaardig' over, hetgeen gezien kan worden als populisme *door* de media. Het frame *botsende grondrechten* is met name gestoeld op populisme *voor* de media, men voert een discussie tot hoe ver de vrijheid van meningsuiting zou moeten reiken en wanneer men in conflict komt met het gelijkheidsbeginsel. Deze discussie wordt niet beslecht in het voordeel van vrijheid van meningsuiting en media gaan dus minder nadrukkelijk mee in de retoriek van Wilders. Toch kan de mate waarin vrijheid van meningsuiting wordt genoemd, in tegenstelling tot discriminatie, duiden op populisme *door* de media waarin het vrije woord een groter belang wordt toegedicht.

Elke vorm van informatie wordt geframed, nieuwsartikelen zijn hierop geen uitzondering. Door frames te zoeken in berichtgeving en deze proberen te doorgronden kan er een beter begrip worden gecreëerd over een onderwerp, in dit geval de relatie tussen media en populisme. Dit onderzoek borduurt voort op de theorie van Bos en Brants (2014) van populisme *voor* en populisme *door* de media. Gesteld wordt dat populisme een 'nieuwswaardig' karakter heeft waardoor er over wordt bericht en dat media zelf ook populistische retoriek kunnen toepassen. Dit onderzoek sluit aan bij de wetenschappelijke discussie omtrent de aandacht die het populisme weet te genereren, de verrechtsing van de politieke berichtgeving en de invloed van 'tabloidmedia' gericht op conflict, strijd en emotie. Populisme voorziet in nieuwswaarde en hierdoor wordt er veelvuldig over bericht, frames worden toegepast om deze nieuwswaarde te bestendigen. Hierbij wordt geregeld de scheidslijn

tussen informatieve verslaglegging over populisme en zelf opiniërende populistische retoriek toepassen overschreden. Hetgeen is waargenomen in de drie gekozen frames. Het onderzoek bevestigt dat media door middel van frames bijdragen aan een bepaald type berichtgeving en daarmee een rijkere voedingsbodem kunnen creëren voor populisme.

In dit onderzoek zijn drie frames onderzocht gevonden, welke vervolgens van meer theoretische inhoud zijn voorzien. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de 'machthebber', welke actor het kader van een onderwerp bepaalt. Beweegredenen van journalisten zouden dan meer inzicht kunnen geven in de achtergrond van frames. Evengoed zou vervolgonderzoek in kunnen gaan op het effect van frames bij 'toeschouwers'. Oftewel bestendigt het frame culturele polarisatie de kloof en twijfelt men meer aan de onafhankelijkheid van machten door berichtgeving over de rechtszaak? Etnografisch onderzoek in de vorm van interviews, enquêtes of een testpanel zouden de gemaakte conclusies uit dit onderzoek kunnen bevestigen.

Literatuurlijst

- Akkerman, T., De Lange, S.L. & Rooduijn, M. (2016). *Radical right-wing populist parties in Western Europe. Into the mainstream?*. New York(US): Routledge.
- Van den Berg, H. (2004). Discoursanalyse. *Kwalon*, 9 (2), 29-39. Geraadpleegd op https://www.tijdschriftkwalon.nl/scripts/shared/artikel_pdf.php?id=KW-09-2-6
- Boeijs, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek, denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Bos, L. & Brants, K. (2014). Populist rhetoric in politics and media: a longitudinal study of the Netherlands. *European Journal of Communication*, 29 (6), 70-719.
- Bos, L., Van der Brug, W. & De Vreese, C. (2011). How the media shape perceptions of right-wing populist leaders. *Political Communication*, 28, 182-206.
- Burawoy, M. (1998). The extended case method. *Sociological Theory*, 16 (1), 4-33.
- Carragee, K.M. & Roefs, W. (2004). The neglect of power in recent framing research. *Journal of Communication*, 54(2), 214-233.
- Entman, R. (1993). Framing: toward a clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Fennema, M. (2016). *Geert Wilders, de tovenaarsleerling*. Amsterdam: Prometheus.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative Inquiry*, 12 (2), 219-245.
- Foucault, M. (1972). *The archeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon Books.
- Gamson, W.A. & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion: a constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95, 1-37.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis, an essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row Publishers.
- De Graaf, J. & Steinmetz, S. (2012). *Het mediaboek. Hoe kom je in de media?* Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Van Gorp, B. (2007). Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures. *Kwalon*, 12 (2), 13-18. Geraadpleegd op https://www.tijdschriftkwalon.nl/inhoud/tijdschrift_artikel/KW-12-2-5/Het-reconstrueren-van-frames-via-inductieve-inhoudsanalyse-uitgangspunten-en-procedures
- Van Gorp, B. (2015). Frameanalyse: Een uitweg zoeken uit de financiële crisis met behulp van frames. In J. Evers (red.), *Kwalitatieve analyse: kunst én kunde*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Johnson-Cartee, K.S. (2005). *News narratives and news framing*. New York(US): Rowman & Littlefield Publishers.
- De Lange, S. (2007). The winning formula, the programmatic appeal of the radical right. *Party Politics*, 13 (4), 411-435.

- Van der Linde, I. *De Groene Amsterdammer* (14-07-2016). 'De onmogelijke opdracht van de NOS, het nieuws voor iedereen' geraadpleegd op <https://www.groene.nl/artikel/het-nieuws-voor-iedereen>.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39, 541-563.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C & Kaltwasser, C.R. (2017). *Populism, a very short introduction*. New York(US): Oxford University Press.
- NRC (20-03-2014). 'Minder, minder enz. enz. Wat zei en deed Wilders gisteren precies' geraadpleegd op https://www.nrc.nl/nieuws/2014/03/20/minder-minder-enz-enz-wat-zei-en-deed-wilders-gisteren-precies_-a1483864
- Pan, Z. & Kosicki, G.M. (1993). Framing analysis: an approach to news discourse. *Political Communication*, 10, 55-75.
- Rechtspraak.nl (2016) 'Strafzaak Wilders' geraadpleegd op <https://www.rechtspraak.nl/Uitspraken-en-nieuws/Bekende-rechtszaken/Strafzaak-Wilders>
- Rooduijn, M. (2014). The mesmerising message: The diffusion of populism in public debates in Western European media. *Political studies*, 62, 726-744
- Rooduijn, M., De Lange, S. & Van der Brug, W. (2014). A populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe. *Party Politics*, 20 (4), 563-575.
- Van Spanje, J. & De Vreese, C. (2015). The good, the bad and the voter: The impact of hate speech prosecution of a politician on electoral support for his party. *Party Politics*, 21 (1), 115-130.
- Taggart, P. (2004). Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 269-288.
- Vliegthart, R. (2012). *U kletst uit uw nek, over de relatie tussen politiek, media en de kiezer*. Amsterdam: Bert Bakker Uitgeverij.
- Vliegthart, R. & Roggeband, C. (2007). Framing immigration and integration, relationships between press and parliament in the Netherlands. *The International Communication Gazette*, 69(3), 295-319.
- Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders compared. *Perspectives on European Politics and Society*, 11 (1), 22-38.
- Vossen, K. (2013). *Rondom Wilders, portretten van de PVV*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Vossen, K. *De Groene Amsterdammer* (21-01-2016). 'Tien jaar PVV, met dank aan de media' geraadpleegd op <https://www.groene.nl/artikel/met-dank-aan-de-media>.
- De Vreese, C.H. (2005). News framing: theory and typology. *Information Design Journal + Document Design*, 13(1), 51-62.